

Ti mali primjeri ilustriraju pod kakvim je uvjetima i u kakvu medijskom ozračju Vijeće radilo. No sve to nije spriječilo sve veću stabilnost normativne situacije u hrvatskom jeziku. Kulturna javnost se nije uskomešala, nego naprotiv, smirivala. Kada je onda pod okriljem Matice hrvatske izašao novi pravopisni priručnik, koji se vrlo prepoznatljivo priklonio jednoj od dviju škola i svojim propisima upravo demonstrativno ignorirao zaključke Vijeća, nije niti Matičino ime niti to što se isticala mladost njegovih autora, kao neopterećenih prošlošću, dovelo do narušavanja već postignute stabilnosti, nego se organski proces unutrašnjega normativnog učvršćivanja nastavio onako kako je već tekao. Ostale su neizbježne razlike u shvaćanjima i sklonostima, ali su pukotine od njih sve manje oštre i britko raspucane. To je možda najznatnije i najvažnije iskustvo s radom Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika.

III.

Mislav Ježić

Gospodine predsjedniče Odbora, poštovane dame i gospodo!

Visoko cijenim ovu prigodu da se u Hrvatskome saboru, u ovome Odboru razgovara o hrvatskome jeziku.

S jedne strane, kada govorimo o jeziku, htio bih vas, a mislim da mi je i dužnost, izvijestiti o radu Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika kojemu je predsjednik akademik Radoslav Katičić i kojemu je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa povjerilo da raspravi o nekim temeljnim jezičnim pitanjima.

Rekao bih odmah da mislim da je veoma dobro da se Ministarstvo odlučilo da skupi reprezentativan skup stručnjaka i znanstvenika, a da nije stručne prosudbe prepustilo političarima. Načelo po kojem su imenovani članovi Vijeća jest to da predstavljaju glavne ustanove koje se bave hrvatskim jezikom u Republici Hrvatskoj. To je Vijeće za normu, pod predsjedavanjem akademika Katičića, raspravilo o mnogim pitanjima.

Mislim da je metodološki bilo osobito dobro da je Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika, kako ističe u svojem izvješću i akademik Katičić, uvijek u odgovorima na ta otvorena pitanja hrvatskoga jezika nastojalo poći od ustroja hrvatskoga jezika i preporučiti ono što je s tom strukturom u skladu, a ne ono što je od slučaja do slučaja u običaju, s time da je dopustilo da u nekim slučajevima i ono što je u običaju ne treba smatrati krivim, ali da se ni tada ne smije isključiti kao kriva ni dosljedna primjena općega pravila koje je u skladu s ustrojem hrvatskoga jezika.

Dakle, to nastojanje da se na osnovi ustroja jezika formuliraju beziznimna pravila sigurno pridonosi i boljemu razumijevanju, a moglo bi pridonijeti i lakšem ovladavanju jezikom kod svih – jer svi ga, kako je za književni jezik već rekao akademik Moguš, trebaju učiti.

Pri tome se Vijeće nije priklanjalo ni jednoj posebnoj školi u hrvatskoj sredini koja je predložila neku koncepciju našega pravopisa, nego je uvijek na osnovi načela nastojalo odlučivati o svim konkretnim pitanjima. Tomu radu, za koji se može reći da je bio uspješan, a o tome govori i činjenica da su ljudi različitih pristupa koji su članovi toga Vijeća na kraju dolazili konsenzom do zaključaka, a u rjeđim slučajevima, ako su neka mišljenja ostala različita, velikom većinom glasova. A i u takvu je slučaju na mrežnim stranicama Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje s poveznicom na Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika objavljeno i ono o čem je Vijeće za normu raspravljalo i to što je zaključilo, kao i izdvojena mišljenja, tako da je sve dostupno javnosti.

Ono što akademik Katičić u svojem izvješću nije mogao uključiti, želeći da bude što kraće i što obavjesnije u konkretnim pitanjima, to bih, ako mi dopustite, volio ja još dodati. Dakle, Vijeće nije raspravljalo samo o konkretnim, nego i o temeljnim pitanjima o hrvatskome jeziku. To se možda može ovako sažeti.

Raspravljalo je, na temelju uvodnih izlaganja predsjednika, akademika Radoslava Katičića, o posebnosti hrvatskoga jezika i o genetskom, tipološkom i kulturološkom odnosu njegovu prema srodnim i bliskim jezicima kao što su srpski, bošnjački ili bosanski i crnogorski.

Raspravljalo je o odnosu hrvatskoga književnoga ili standardnoga jezika prema narječjima štokavskom, kajkavskom i čakavskom, o pitanju treba li im biti naš književni ili standardni jezik otvoren ili treba nastaviti tradiciju dijalekatskoga purizma koji je u hrvatsko jezikoslovlje bila uvela škola hrvatskih vukovaca krajem 19. stoljeća.

Isto je tako raspravljalo o odnosu hrvatskoga jezika prema svojoj prošlosti i književnoj tradiciji, treba li današnji književni standardni jezik nastavljati se na tu tradiciju ili značiti prekid s njom.

Ta su pitanja vrlo važna jer su u svim hrvatskim filološkim školama, sve do škole hrvatskih vukovaca, dva načela uvijek vodila hrvatske filologe. Jedno je bilo ujednačiti uporabu hrvatskoga jezika određenom stilizacijom na određenom narječju, ali uz otvorenost bogatstvu izražajnosti drugih hrvatskih narječja i njihovih tradicija. A drugo je bilo očuvati neprekinutu tradiciju hrvatskoga književnoga jezika ne samo u usmenoj, nego i u onoj pisanoj književnosti koja, kako nam je akademik Moguš rekao, uzimljući u obzir sačuvana djela, počinje još s Baščanskom pločom i traje do danas.

Na ta dva pitanja, dakle, hrvatske su filološke škole redovito odgovarale pozitivno. Smatrale su da treba sačuvati otvorenost prema narječjima i da treba sačuvati kontinuitet književne tradicije.

Međutim, ta je tradicija hrvatske filologije doista došla u pitanje u tijeku procesa standardizacije sa školom hrvatskih vukovaca. Iako se time možda može stvoriti

nezasluženo loša slika o Tomislavu Maretiću jer je njegova gramatika izvrsno jezikoslovno djelo, samo što ne opisuje cjelinu hrvatskoga književnog jezika, najjednostavnije je reći to da je ona utemeljena na djelima Vuka Stefanovića Karadžića, Đure Daničića i „nekolicine pisaca koji dobro znadu naš jezik i dobro njim pišu“. Ne samo da ne uzima u obzir ništa od starije hrvatske književnosti. Dakle, ne samo ni Baščansku ploču, ni Marulića, ni Gundulića, nego ne uzima ništa od 19. stoljeća: ni Mažuranića, ni Preradovića, ni Demetera, ... ni Šenou, ni Kranjčevića... A i Matoš je već počeo objavljivati svoje pjesme – naravno da ga Maretić ne uzima u obzir, nego samo one pisce pored Daničića i Karadžića „koji znadu naš jezik i dobro njim pišu“. Ako vam ova imena nešto znače, to su: Milorad Šapčanin, Mića Ljubibratić, Milan Miličević i još neki. Šenoa nije, Mažuranić nije, Gundulić nije, da ne idemo dalje u prošlost!

Kada sve to uzmete u obzir, možete se i zadiviti kako je ta gramatika još dobra, ali vam može biti i jasno koliko su drastična njena ograničenja. Nad tim se studenti obično zapanje kada ih zamolim da pročitaju predgovor tog gramatici u kojem sve to piše. Dakle, o tome se radi.

S druge se strane, u 19. stoljeću standardizaciji hrvatskoga jezika bitno približila standardizacija srpskoga jezika jer je pošla putom slične dijalektalne stilizacije po novoštokavskome modelu, ali se u dvama načelima bitno razlikovala. Ona je, prvo, išla za prekidom s književno-jezičnom srpskom tradicijom (staroslovjenskom i slavjanoserbskom) i bitno je obilježila taj prekid, i, drugo, išla je za dijalektalnom isključivošću. Kada se ta škola prenijela u Hrvatsku i u njoj u Khuenovu razdoblju konačno pobijedila, pisao je o tome Antun Radić, jasno to nazvavši dijalektalnim purizmom. Karadžiću, po riječima Maretića samoga, „nije ni na pamet padalo da uzima što iz neštoškavskih narječja ili što takvo, čega danas u jeziku nema, a nekad je bilo.“

Zato je Antun Radić, kada je izašla Maretićeva gramatika, jasno zapitao što se još može o hrvatskome književnom jeziku suvislo reći ako je iz njega isključen Mažuranić, što se o Mažuraniću može suvislo reći ako je isključen Gundulić? O čem još možemo govoriti? Dakle, po čem još identitet toga jezika možemo prepoznavati?

Još je, naime, jedna tema o kojoj je raspravljalo Vijeće pitanje identiteta hrvatskoga jezika. Raspravljalo je o odnosu hrvatskoga jezika prema onomu književnomu jeziku koji se često (ikavicom) zva „slovinski“ (inače i slovenski, slovjenski), dakle prema onoj tradiciji staroslovjenskoga u hrvatskoj redakciji koju su dugo prenosili glagoljaši u liturgijskoj i crkvenoj književnosti, ali koja se postupno pretočila u književni jezik na svim narječjima i dobila svoje stilizacije: čakavsku, pa štokavsku, pa kajkavsku.

Među tim dijalekatskim književnostima, kada su se izgradile, postojala je, međutim, stalna protočnost, i one su dijelile jedinstveno kulturno nasljeđe i jedinstven razvoj. Zbog toga je vrlo bitno kada se govori o identitetu jezika i o razlikovanju

jezika od drugih jezika uzeti u obzir ono što je u davnu članku o složenome jezičnom identitetu profesor Katičić pokazao, naime da se jezični identitet određuje po trima kriterijima: po genetskome kriteriju, po kojem su neki jezici genetski različiti, drugi nisu, zatim po tipološkome kriteriju, ali i po vrijednosnome kriteriju, mogli bismo ga nazvati kulturološkim kriterijem. I ako se dva jezika po bilo kojem od tih kriterija razlikuju, onda su različiti jezici. S time da je, koliko god nekoč jezikoslovcima mogao genetski kriterij izgledati presudniji, s gledišta govornika jednoga jezika kulturološki kriterij najbitniji, najdragocjeniji, i oni su na njega najosjetljiviji.

Osim odnosa prema „slovinskomu jeziku“, dakle prema staroslovjenskoj tradiciji kao tradiciji prvoga slavenskoga književnoga jezika koja se itekako osjeća u povijesti hrvatskoga jezika (govorili smo o glagoljici; Bašćanska je ploča dio te tradicije u najzornijem vidu), važan je za formiranje hrvatskoga književnog jezika i utjecaj latinskih knjiženih uzora, osobito nakon humanizma. Nijedan suvremeni zapadnoeuropski jezik ne bi dosegao one razine izražajnosti i standardiziranosti koju je dosegao, a da se nije mjerio po mogućnostima izraza s dometima klasične latinske književnosti. To jednako vrijedi i za hrvatski. To u ovome Saboru, gdje se službeno govorilo latinski do 1847., valjda nije potrebno posebno isticati. U toj latinističkoj, humanističkoj tradiciji i hrvatski se je jezik zvao ilirskim, *lingua Illyrica*.

Treću sastavnicu toga jezika čini narodni jezik usmene književnosti, koji je snažno prodro u književnost i stilizirao književni jezik „slovinski“ na narječjima, osobito prvi put u renesansi i drugi put u romantizmu. To su zapravo dva preporoda u povijesti naše kulture i jezika, i oni su učinili taj jezik vrlo bliskim narodnomu. Baš se za jezik te svjetovne poezije i književnosti najviše i rabi naziv „hrvatski“, od Marulića, Zoranića i Zlatarića do danas.

Kada je izabrana novoštokavska stilizacija kao onaj model na kojem se može ujednačiti hrvatski književni jezik, u kojem se mogu ujediniti govornici hrvatskoga jezika u svim hrvatskim krajevima, ta je stilizacija odabrana i zato da bi se osiguralo nastavljanje na stariju tradiciju književnu, osobito dubrovačku od 16. stoljeća, i zato što je književno stvaralaštvo u 18. stoljeću već bilo daleko najplodnije na štokavskome, a i zato što je, naravno, time model standardnoga jezika postao najbliži najvećemu broju govornika hrvatskoga jezika.

Međutim – i to se vrlo precizno raspravljalo na Vijeću za normu, polazeći od dobro utemeljenih uvodnih rasprava akademika Katičića – radi se o stilizaciji jezika na novoštokavskome modelu, a ne o stvaranju hrvatskoga književnoga jezika na novoštokavskoj osnovici! Nisu na varijanti novoštokavskoga koji je izabran za stilizaciju pisali najveći književnici, neki hrvatski Dante, Boccaccio i Petrarca, pa da se na toj književnoj osnovici izgradio književni jezik, nego se radilo o tome da se hrvatski književni jezik koji su izgrađivali glagoljaši na „slovinskome“, Marulić i Zoranić u čakavskoj stilizaciji, Držić, Gundulić, Kačić i Relković u štokavskoj, Vramec i Brezovački u kajkavskoj, ujednači u novoštokavskoj stilizaciji koja je

prevladala tijekom 17. i 18. stoljeća. To je bitno različit model shvaćanja povijesti hrvatskoga jezika! Da bi se on shvatio, naravno, potrebno je prići hrvatskoj jezičnoj baštini s filološkim razumijevanjem i obogatiti i proširiti time one vidike koje nam inače pruža jezikoslovna naobrazba.

Dakle, „osnovica“ hrvatskoga jezika je „slovinski jezik“, a ne novoštokavsko narječje, ali konačna „stilizacija“ toga književnoga jezika jest novoštokavska i takva je i trebala biti iz niza navedenih razloga. To jest teoretsko pitanje, ali ima bitnih konkretnih implikacija, o kojima je Vijeće također uzelo raspravljati. No to se sve može naći na mrežnim stranicama.

Konkretni ishodi rada ovoga Vijeća jesu poticanje rada na razvoju hrvatskoga jezika. Da bi on kao standardni jezik dobro funkcionirao, vrlo je bitno razvijati na njemu hrvatsko nazivlje. Ono je ugroženo na raznim područjima. Rezultat je poticaja iz Vijeća pokretanje projekta Struna koji koordinira Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Drugi poticaj potekao iz dosadašnjega rada Vijeća za normu bio je poticaj Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa i Hrvatskomu saboru da se, gdje god je moguće, zakonski regulira položaj hrvatskoga jezika, ali u posebnim zakonima, a osobito u zakonodavstvu o znanosti i visokoj naobrazbi. Taj poticaj još do sada nije urodio plodom, ali se nadamo da hoće. Dakle, to ne znači da ne će postojati u visokoj naobrazbi slučajevi gdje će se na međunarodnim programima odvijati nastava na stranim jezicima, ali znači da će normalno biti da se odvija na hrvatskome. Znači, ako se pojave dva Amerikanca na kolegiju iz kroatistike, ne će nastava prijeći na engleski nego će oni naučiti hrvatski, a ako se izvodi međunarodni program, tada će se on izvoditi na nekome svjetskom jeziku, ali će se naći načina da se u njega ugradi i briga za hrvatski jezik i nazivlje.

Isto tako, ako se znanost objavljuje na hrvatskome, nije zato prestala biti znanošću, kao što misle nažalost sve brojniji naši znanstvenici, pogotovo iz područja prirodnih znanosti. A ako se objavljuje na stranim jezicima, što je također potrebno, a često i nužno, tada bi bilo dobro tražiti da hrvatski znanstveni časopisi svakako uz takve radove objave uvijek i sadržajan sažetak na hrvatskome jeziku koji će riješiti pitanja nazivlja koje problematika dotičnoga članka uključuje.

Dakle, mišljenje je Vijeća u načelu da bi bilo dobro zaštititi hrvatski jezik ne Zakonom o hrvatskom jeziku, nego u posebnim zakonima, a da je to osobito važno u zakonodavstvu o znanosti i visokoj naobrazbi jer su baš to najosjetljivija područja za standardnost jednoga jezika. Kad neki jezik više ne funkcionira u funkcionalnim stilovima znanosti i visoke naobrazbe, on nije više standardni jezik! Uzalud ćemo ga onda predstaviti kao svoj jezik u Europskoj Uniji. Ako on više nije standardni jezik, ne ćemo ga imati! Jezici Europske Unije nisu dijalekti ni sustandardi, nego standardni jezici. Nije dovoljno da na njem možemo razgovarati za doručkom i ručkom ili

u trgovini, nego se njime govornici moraju moći služiti i u politici, gospodarstvu, književnosti, a osobito u visokoj naobrazbi i znanosti!

Još bih samo jednu stvar napomenuo u svezi s radom Vijeća. Nju je i akademik Moguš upravo bio spomenuo. Škola hrvatskih vukovaca nametnula je svoju standardizaciju, svoj tip standardizacije, upravo time što je imala potporu za to da se u skladu s načelima koje je zastupala izrade gramatika, pravopis i rječnici, i uvedu u sustav naobrazbe u Hrvatskoj.

Vijeće za normu hrvatskoga književnoga jezika ne će uspješno donijeti prava ploda usprkos vrijednomu radu ako se također kao plod te djelatnosti ne pojave takva gramatika, pravopis i rječnik, ili gramatike, pravopisi i rječnici hrvatskoga u načelnome skladu sa zaključcima ovoga Vijeća. Time bi se, nadamo se, napustio redukcionistički opis hrvatskoga književnoga jezika i poradilo bi se na strukturnome opisu cjeline hrvatskoga književnoga ili standardnoga jezika na osnovi primjerena cjelovita korpusa. Neka su ključna jezikoslovna istraživanja i predradnje na tome području već poduzete u Akademijinu višesveščanome Nacrtu za gramatiku ili, u pogledu korpusa, u Hrvatskoj jezičnoj riznici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje na mreži. Ne bi se time promijenila novoštokavska stilizacija, ali bi se cjelovito i ujednačeno opisano (i ujednačeno narječno stiliziranu) jeziku vratila povezanost s izražajnošću svih narječja i s bogatstvom književne baštine, i otvorila vrata promišljenu razvoju nazivlja i funkcionalnih stilova da odgovori na izazove suvremenoga svijeta.

A što se tiče položaja hrvatskoga jezika u Europskoj Uniji, najkraće ću reći da i zakoni Međunarodne zajednice i Vijeća Europe i Europske Unije, prvo, zaštićuju jezičnu raznolikost, pravo na vlastitu kulturu i vlastiti jezik. Drugo, da Europska Unija priznaje svakoj zemlji kao jezik ili jezike te zemlje one jezike koje ta zemlja deklarira kao svoje, kao svoj službeni ili kao svoje službene jezike. Pri tome su katkada odluke država članica zanimljive i iznenađujuće. Belgija je prijavila tri jezika: flamanski, francuski i njemački. Malta je prijavila dva jezika: malteški i engleski, što joj je uštedjelo velik trud oko prevođenja pravne stečevine.

Međutim, Hrvatska mora predložiti hrvatski jezik, i rekao bih, ako Hrvatska ne zakaže, ako hrvatska politika ne zakaže, Europska će Unija sigurno prihvatiti i potvrditi hrvatski kao službeni jezik, a time, naravno, i njegovo postojanje.

Naravno, to ne znači da se mi ne moramo potruditi za infrastrukturu koja će to načelno pravo onda i prevesti u praksu u Europskoj Uniji. Ja se, odmah bih još samo to dodao, manje bojim, ako mi ne napravimo fatalnu pogrješku, za položaj hrvatskoga u Europskoj Uniji, a više se bojim za to kakav će to hrvatski u prijevodima dokumenata pravne stečevine i u prevodilačkome radu u Europskoj Uniji biti predočen kao hrvatski jezik. Taj bi hrvatski jezik, naime, morao nositi onaj kulturni identitet kojega je izraz, bez kojega on i nije više hrvatski jezik, a koji i Vijeće u svojem radu dosljedno zastupa!